

Олег Павлюченко (Київ, Україна)

АРХІВНЕ ДЖЕРЕЛО ПРО СЕРБСЬКИХ РОМІВ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ (ПОЧАТОК XX ст.)

За даними, які наводить енциклопедичний словник Брокгауза та Єфрона, в 1889 р. в світі проживало до одного мільйона ромів, з яких 140 000 тисяч в Сербії, Боснії та Герцеговині, Болгарії, Туреччині [1]. Однією з гілок ромів, які прийшли на Балканський півострів ще за часів Геродота, були *нати*. На початку XX ст. вони були відомі в Південно-Східній Європі такими типово ромськими заняттями як виконання пісень, дресирування ведмедів та мавп, розведення коней, любили баяндрасити, показувати фокуси.

Мандруючи шляхами Балканського півострова, сербські роми потрапляли через Угорщину та Румунію й в Україну. Ромські табори, в яких були дорослі і діти, давали концерти в маленьких містечках і селах, отримуючи за це дрібні монети, які дозволяли їм пересуватися по всій Україні від Карпатських гір до Приазовських степів. Зрозуміло, що повідомлення про їхні виступи в селах та на ярмарках не друкувалися в газетах того часу, про їх прибуття в те чи інше місце люди дізнавалися з чуток, що долинали від найближчих сусідів.

Небагато збереглося згадок про ромських мандрівних музикантів і артистів з Сербії і в архівних справах, які, до речі, як правило, заводилися з метою з'ясування цілей і намірів перебування гостей в імперії. Так, у 1915 р. Харківським губернським жандармським управлінням 31 серпня було заведено справу „Про з'ясування політичної неблагонадійності затриманих у Харківському повіті сербсько-підданих Лазаря Двардовича, Милана Йовановича, Івана Дмитровича, Танко (потрібно було б писати Станко – авт.) Йовановича, Митара Ілича, Милорада Васича та Милана Николича”. Під час обшуку у них було конфісковано сім пудів дрібних мідних і срібних монет на загальну суму 258 крб. Їх звинувачували в навмисному збиранні дрібної монети з метою спекуляції [2]. А як же все було насправді, і хто були ці серби?

20-го серпня біля села Кам'яного Харківського повіту дільничним приставом була піддана обшуку група мандрівних артистів: “органістів, дресирувальників мавп і музикантів”, які за свої виступи перед народом отримували дрібні мідні, а інколи і срібні монети. Сербський ромський табір з 39 осіб пройшов до серпня багато сіл і містечок і не встиг обміняти дрібні монети на кредитні білети, збираючись зробити це в Харкові [3], і звичайно, не мав наміру займатися будь-якими фінансовими махінаціями. І все-таки названі вище сім сербських ромів були заарештовані і доправлені в губернську в'язницю.

Архівні матеріали цієї справи на 52 аркушах дають можливість довідатись про багато цікавих подробиць особистого характеру щодо учасників табору, про його маршрути, зв'язки з населенням. Група сформувалася з осіб, які виступали спочатку самостійно в різних губерніях України та за її межами. Про це може свідчити хоча б той факт, що не всі її члени одержали паспорти (посвідки на проживання) в одному місці. Так, Л. Двардовичу паспорт було видано Таврійським губернатором І. Митровичу – Петроградським градоначальником, М. Йовановичу, Т. Йовановичу та М. Іличу – Полтавським губернатором, а М. Николичу, у якого паспорта з собою не було – Харківським. У М. Васича, з його слів, була національна сербська посвідка, яка зберігалася у двоюрідного брата С. Джурича [4].

Сербські ромські мандрівні музиканти об'єднали своїх тварин – мавп і коней, візки, створивши, таким чином, табір ще задовго до свого затримання в Харківській губернії. Л. Двардович і М. Йованович назвали себе скрипалями, Т. Йованович – шарманщиком. У колективному проханні заарештованої сімки прокурору Харківського окружного суду зазначається: “Багато років промишляючи в Росії із своїми родинами в числі 39 душ як вуличні музиканти, маючи своїх коней і візки, ми, пересуваючись від одного міста в інше, збираючи копійки, ні в чому недозволеному ніколи помічені не були, чесною працею годували свої родини і, маючи окремо 36 виходів, в цілому щодня збирали чимало срібної і мідної монети, бо за нашу працю нам подавали тільки дрібні гроші” [5]. Всі заарештовані роми не вміли писати і читати, “а за них неписемних розписався М. Сербула”, нащадок переселенців з Балканського півострова, який мешкав у Харківській губернії.

В Україну сербські роми прибули з різних округів, в основному Крушевацької і Аранджеловацької але були й з інших, наприклад Подринського. Віком музиканти були від 18 до 46 років. У М. Йовановича було п'ятеро дітей, у М. Ілича – троє. Двоє ромів (М. Ілич та Л. Двардович) відслужили

в армії, ще одного не призивали за віком, а решту – через хвороби. Для всіх ромів основним і єдиним засобом до існування був їхній заробіток від музично-циркових виступів. Деякі затримані роми розповіли і про своїх рідних, так М. Николич з селища Честа Крушевацького округу сказав, що батька звали Ілля, а мати Радою.

Під час дізнання з'ясувалося, що мандрівні музиканти в основному зустрічалися в українських селах із гостинним, добрим простим людом, який ніс їм, останню, важкою працею добутокопійчину. Стосунки з місцевим населенням склалися добрі, про що зокрема свідчить поведінка селян під час перебування ромів у в'язниці. Багато в чому завдяки народному заступництву селян і селянок, яких викликали в Харків як свідків, з Черемшанської волості Новосельського повіту, Чугуївської області Зміївського повіту, Добровольської волості Павлоградського повіту і Ослов'янської волості і які дали виправдувальні показання, жандармське управління було змушене відпустити заарештованих ромів, не знайшовши підтвердження своїм звинуваченням у навмисному збиранні дрібної монети [6]. За своїх чоловіків боролися і їхні дружини, які за допомогою згаданого вище М. Сербула писали прохання про звільнення.

Торкаючись виступів цієї групи мандрівних ромських артистів, з архівної справи дізнаємося, що 17 червня 1915 року вона розташовувалася у повітовому містечку Костянтинограді (нині Червоноград), де виступала на ярмарку, який традиційно збирав багато людей з навколишніх місць [7].

Розповівши про затримання сербських ромських мандрівних музикантів, слід не забувати й про те, що в цей час йшла перша світова війна. Членам табору можна було б висунути й більш серйозні звинувачення, наприклад у шпигунстві, а до них поставились лояльно, відпустивши досить швидко і навіть не довівши справу до депортації.

Джерела та література:

1. Ф.А. Брокгауз и И.А. Ефрон // Энциклопедический словарь. – 1903. – Т. XXXVIII (75). – С. 305.
2. Центральний Державний історичний архів України у м. Києві (ЦДІАУК). – Ф. 307, оп. 1. – Спр. 101. – Арк. 1–52.
3. Там само. – Арк. 8–9.
4. Там само. – Арк. 1, 3, 6.
5. Там само. – Арк. 13.
6. Там само. – Арк. 14.
7. Там само. – Ф. 323, оп. 1. – Спр. 139. – Арк. 143–145.

Павлюченко Олег. Архівне джерело про сербських ромів на теренах України (початок XX ст.)

Розглянуто причини й обставини, за яких роми потрапили в Україну з країн Балканського півострова, зокрема, з Сербії, на початку XX ст. На основі архівних джерел описано умови їхнього перебування, заняття, ставлення місцевого населення до них.

Павлюченко Олег. Архивный источник про сербских ромов на территории Украины (начало XX ст.)

Рассмотрены причины и обстоятельства при которых роми попали в Украину из стран Балканского полуострова, в частности из Сербии, в начале XX ст. На основе архивных источников описаны условия их пребывания, сферы занятий, отношение к ним местного населения.

Pavliuchenko Oleh. On archival source about Serbian Romanies on the territory of Ukraine (the beginning of the 20th century)

The author considered reasons and circumstances of Romanies' arrival in Ukraine from the countries of Balkan Peninsula, in particular from Serbia, in the beginning of XX century. On the basis of archival sources the thesis describes conditions of their stay, types of occupation, attitude to them of the local population.